

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2\(108\)-19-25](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2(108)-19-25)

УДК [78 : 796.1/3]: 057.87 : [37.091.32 : 78]

Яна Валеріївна Івасенко,*вчитель музичного мистецтва та мистецтва, Знаменівський ліцей Піщанської сільської ради, с. Знаменівка, Дніпропетровська область, Україна, ivasenko06.02@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-2074-5340>*

МУЗИЧНО-РУХОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У контексті проблеми музично-рухової діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва розглянуто аспект її урізноманітнення з допомогою впровадження авторських інтерактивних вправ та ігор. Запропоновано різновиди музично-рухової активності (музично-пальчикові ігри, музично-пальчикова гімнастика, музично-рухливі вправи, «театр рук», музичні руханки, пластичні імпровізації під музику), наведено їх приклади і методичні поради щодо впровадження в початковій школі. Зроблено висновки про їх позитивний вплив на фізичний і психічний стан учнів.

Ключові слова: музично-рухова діяльність, молодші школярі, уроки музичного мистецтва, рухи, музично-рухові вправи й ігри.

Життя і здоров'я людини є найбільшою цінністю і для неї, і для соціуму, в якому вона живе. Сьогодні проблема розвитку рухової активності молоді набуває особливої значущості, оскільки, з одного боку, останнім часом загострюються питання, пов'язані з якістю життя, ослабленням фізичного та психологічного здоров'я дітей, підвищенням психоемоційного напруження, результатом чого є стреси та хронічні захворювання [3, с. 31].

Через соціальні обставини в Україні останніх кількох років, зумовлені пандемією, війною 2022–2023 рр., життя дітей обтяжується несприятливими соціально-побутовими умовами (зовнішнє чи внутрішнє переселення, окупація, вимушене переховування у бомбосховищах, відсутність чи перебої енергопостачання та ін.). Відповідно, погіршуються умови для рухової активності й гартування дітей.

Як зазначають дослідники, режим малої рухливості негативно впливає на динаміку фізичного, психічного розвитку та працездатності дітей і учнівської молоді [4, с. 6–7], а активна рухова діяльність сприяє роботі всіх функцій організму – дихальної, серцево-судинної, нервової систем. Тому освітній процес має бути оздоровчо-спрямованим, коли формуються не стереотипні рухи в пасивному їх відтворенні учнями за вчителем, а в режимі різноманітних видів учнівської рухової активності, дозованих оптимальних навантажень у здоров'язберігаючому освітньому просторі [4, с. 7–8].

Однак хибно вважати, що питання формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я учнів є прерогативою тільки фізичного виховання. До забезпечення рухової діяльності школярів мають долучатися і вчителі інших предметів, зокрема мистецтва, організовуючи урочну й позаурочну освітню

та виховну діяльність. Це може створювати ефект синергії. Так, виявляється, під час рухів у дітей активізуються органи відчуттів, за допомогою яких вони яскравіше відчують і сприймають форми, кольори, звуки, що ще більше активізує органи і системи організму [4, с. 17]. Особливо актуальними сьогодні стають висновки вчених щодо корисності й ефективності використання фізичних рухів як засобів фізичної і психічної реабілітації, як і використання з цієї метою кольоротерапії [4, с. 17].

Відомо, що поєднання рухів з музикою збільшує їх педагогічний потенціал. Як зазначають науковці (Вільчковський Е., Денисенко Н., Шевченко Ю.), фізичний розвиток дітей здійснюється ефективніше за умови інтеграції фізичних вправ із танцювальними вправами, елементами танців, співаними [2, с. 28]. Отже, як бачимо, рухи присутні в різних видах музичної діяльності учнів.

Музично-рухова діяльність учнів поєднує музично-ритмічні вправи, танці й музичні ігри та в першу чергу слугує виконанню завдань розвитку музичних і музично-творчих здібностей. Однак вона здатна водночас забезпечувати комплекс завдань з розвитку інших сфер, як наприклад, розвитку рухової сфери, що позитивно позначається на фізичному і психічному станах дитини.

У зарубіжній і вітчизняній музичній педагогіці й практиці минулого накоплено цінний досвід музично-рухового і музично-ритмічного розвитку й виховання дітей. Так, Далькроз Е. Ж. довів можливість розвитку в дітей музичного слуху, пам'яті, пластики з допомогою спеціальних вправ. Значна увага в системі педагога приділяється руховій імпровізації. Вважається, що Далькроз Е. Ж., а за ним Штайнер Р., Лабан П. та ін. започаткували напрям педагогіки ритму й руху, на підґрунті якого розвиваються різні методи, як наприклад, у Польщі – едукативна кінезіологія, Розвивальний рух для дітей (Ruch Rozwijający dla Dzieci), Метод доброго старту (Metod Dobrego Startu) та ін. [6, с. 6].

Методика «елементарного музикування» Орфа К. розширила зміст музично-рухової діяльності дітей, показавши,

що дитина може одночасно співати, танцювати, грати, виражати себе в музичній імпровізації.

Одним із засобів гармонійного розвитку особистості вважав рухливі музичні ігри Верховинець В., підкреслюючи їхню роль у вихованні тіла, розуму й індивідуальних здібностей [1, с. 3]. Верховинець зазначав, що музичні ігри – це невеличкі історії, в яких присутній елемент умовності, що «відкриває простір для дитячих замислів» [1, с. 4].

Сучасні дослідники продовжують вивчати рухову діяльність дітей різного віку, особливості її організації на базі різних освітніх закладів та різними засобами. У контексті нашого дослідження нас цікавлять наукові розвідки на перетині рухової і музичної діяльності дітей, розробки методів і технологій музично-рухової діяльності (Вільчковський Е., Горожанкіна О., Денисенко Н., Мартинова В., Полякова І., Садовенко С., Шевченко Ю., Шевчук А. та ін.), а також способи реалізації цієї проблеми авторами підручників з мистецтва. Зазначимо, що автори підручників пропонують матеріал (музичні твори) для організації музично-рухової діяльності на уроках музичного мистецтва і рекомендують для цього запроваджувати виконання ритмічних рухів, музично-рухливу імпровізацію, складання власних танцювальних рухів, театралізацію музичного образу.

З метою урізноманітнення музично-рухової діяльності автори пропонують власні напрацювання, зокрема Мартиненко В., Дика Г., Ільченко А., Назаренко М., Яковлева Л. та ін. Однак проблема не вичерпана у своїй багатаспектності.

Метою даної статті в контексті розгляду проблеми музично-рухового розвитку учнів молодшого шкільного віку є опис авторських музично-ритмічних ігор і вправ для використання їх на уроках мистецтва, що слугують виконанню завдань музичного навчання і виховання учнів одночасно із завданнями рухового розвитку та урізноманітнюють музично-рухову діяльність молодших школярів.

Дані ігри і вправи апробовано у процесі власної педагогічної роботи з молодшими школярами НУШ.

Як було зазначено вище, сучасні діти потребують більшої рухової активності з огляду на обставини сьогодення. Однак, «руховий дефіцит» виникав і до 2020 р., адже левову частину часу школярі проводять у статичному положенні (за столами, телевізорами, комп'ютерами). Проблема загострилася під час дистанційного навчання. Тривала статичність призводить до стомлення певних м'язових груп, що тягне за собою порушення постави, викривлення хребта, плоскостопість, затримку вікового розвитку основних фізичних якостей: швидкості, спритності, координації рухів. Рухова ж діяльність сприяє відновленню рухової активності і, як наслідок, стимулює розумову активність учнів. Рухова діяльність є специфічним видом діяльності, який полягає в системі рухових дій (активностей), що забезпечують взаємодію суб'єкта з навколишнім середовищем [7, с. 95].

Рухова активність може проявлятися в освітньому процесі в різних формах: рухливі ігри, різноманітні фізичні вправи (руханки, фізкультхвилинки), біг, стрибки, вправи й ігри з предметами. Вона може бути організована і в урочний (уроки фізичної культури та ін.), і в позаурочний час (ритміка, гімнастика, хореографія тощо). Вона має на меті, в першу чергу, зміцнення організму, вдосконалення рухового досвіду, поліпшення координації та орієнтації у просторі, тренування уваги, пам'яті, психічне розвантаження, самодисципліну, тренування волі і виховання впевненості в собі. Отже, рухова діяльність має соціально спрямовані цілі, навчально-виховну, розвивальну і розвантажувальну спрямованість [5, с. 284–286].

Свій «внесок» у забезпечення рухової активності можуть зробити вчителі різних предметів, які в межах змісту своїх курсів можуть запроваджувати ті чи інші види такої активності учнів, шукаючи для цього адекватні форми і сучасні методи роботи. Одним із найбільш сприятливих у цьому – урок музичного мистецтва, а також гуртки (хореографічний, танцювальний та ін.). Цінність музично-рухової діяльності полягає в тому, що учні не просто виконують різноманітні рухи під музику,

вони втілюють музичні образи пластичними засобами – рухами і відчують радісні емоції. Отже, рух і музика в гармонійному поєднанні сприяють розвитку виконавських здібностей (виконання музично-ритмічних рухів) та музично-рухової творчості (музично-ігрової, танцювальної).

Природне бажання дітей рухатись, постійно створювати щось нове, їх потяг до нових позитивних емоцій і вражень, гри – це ті засади, на яких повинен будуватися будь-який урок, а особливо – урок мистецтва у Новій українській школі. Працюючи над створенням уроку музичного мистецтва як уроку музичної творчості, запроваджуємо різноманітні види музично-рухової активності (музично-пальчикові ігри, музично-пальчикова гімнастика, музично-рухливі вправи, «театр рук», музичні руханки, пластичні імпровізації під музику), – вони ж продовжують «жити» і в позаурочній роботі.

Руханки можуть використовуватися як зарядка на початку уроку і як засіб зняття напруги та розвантаження учнів після розумової роботи. Вони є найпростішим і найдієвішим засобом переключення учнів з одного виду діяльності на інший. Гарний настрій, так звана «м'язова радість» – енергетичний сплеск із подальшим заспокоєнням, задоволення природної потреби в русі у дітей молодшого шкільного віку – все це несе руханка. Спів чи просте проговорювання слів під час руханок сприяють появі позитивних емоцій та імпровізації. Різновидом рухової діяльності можуть бути руханки з елементами дихальної гімнастики, що розвивають легені та сприяють розвитку функцій внутрішніх органів.

Пальчикова гімнастика з мовним супроводом – різновид руханки, яку можна виконувати, не встаючи з-за парти. Кілька хвилин рухів руками – і учень готовий працювати знову.

«Театр рук» – пластична імпровізація за допомогою кистей рук та пальців, що розвиває дрібну моторику. Це і залучення всіх учнів виявити рухову активність у колективному дійстві, а також й максимальне залучення всіх учнів до творчості, координація спільної діяльності, сприяння самовираженню.

Особливим видом діяльності на уроці мистецтва виступають музично-рухові ігри і вправи, які сприяють формуванню музично-рухових умінь і розвитку цих навичок через втілення сюжету музичного твору. У процесі музичних ігор учні «вживаються» у роль, імпровізують характери персонажів, події.

Пропонуємо власні напрацювання в музично-руховому розвитку учнів, що здійснюється маленькими «кроками» – поступово, щоб учні відчували «смак» музично-рухової діяльності, раділи своїм першим успіхам та мали бажання удосконалюватися.

Усі діти люблять ігри, в яких розкривають різні здібності. В музично-рухових іграх музика стимулює ігрову дію, посилює народження і силу емоцій. Найпростіше реалізувати музично-рухову діяльність учнів початкової школи в **музично-пальчикових іграх**, в яких пальчики можуть розповідати справжні історії під музику. Музично-пальчикові ігри доречні і на уроках, і в позаурочній діяльності (підготовка до концертів, свят, гурткова робота).

Взагалі-то, активний рух пальцями рук ефективно впливає на розумову, психічну, емоційну діяльність учня. Окрім цього, він є дієвим способом «перезавантаження» на уроці – знімає фізичну й емоційну напругу, дозволяє переключити увагу й відволіктися від навчальних завдань. Як виявляється, пальчики – це чудовий інструмент для втілення характерів персонажів історій.

Презентуємо комплекс **«Веселі гномики»** – вправи й ігри з нього активно використовують у нашому ліцеї вже кілька років – вони «перекочували» з уроків мистецтва в інші курси початкової школи – вчителі відмічають їх позитивний вплив на психічний стан учнів, підвищення їхньої розумової працездатності. Дані вправи можна виконувати чи під речівку (проговорює вчитель або разом з учнями), чи під музику (можна самостійно придумати мелодію і акомпанувати учням, які можуть одночасно проспівувати і виконувати рухи). Окрім загальних музично-рухових завдань, кожна вправа чи гра виконує свої (локальні) завдання.

Музично-пальчикова гімнастика «Два гномики». **Мета:** зняття втоми,

покращення настрою, тренування дрібної моторики, розвиток координації рухів пальців рук.

Хід вправи:

У мішечку чарівному (*стискають два кулачка разом*)

Два сусіди – всім знайомі. (*витагають два великих пальці*)

Гномик Шушик в ковпачку, (*показуємо один великий палець*)

Гномик Пушик у вінку. (*показують другий великий палець*)

Вміють танцювати обоє – («танцюють» кулачками на колінках)

Тупать ніжкою малою. (*по черзі показують мізинчики*).

А коли настане втома,

То біжать мерщій додому. (*кулачки прибігають по ніжках до животика*).

У мішку ховаються. (*стискають кулачки разом*)

Що там відбувається? (*підносять кулачки до вуха*)

Сплять. (*палець до губ: «Тссс»*).

Методичні поради. Вправа не тільки розвиває дрібну моторику, – залучається все тіло. Тому вправу можна виконувати в русі – крокуючи на місці, під музичний супровід (марш), повторюючи кожну фразу. Тоді вправа перетворюється на музично-рухливу гру «Повторюванку», яка легко запам'ятовується. Така гра чудово знімає втому, розважає учнів. Якщо є час або гра проходить поза уроками, можна ускладнити танець кожного гномика («А Шушик робить так! А Пушик робить так!» – І кожен гномик виконує власний рух, який повторюють за ним всі учасники гри).

Музично-пальчикова гра «В гостях у гномів» (*у парах*).

Мета: активізувати увагу учнів, розвивати їх комунікативні та невербальні навички, вміння працювати в парі.

Хід гри:

Учні об'єднуються в пари. Перед початком гри кожен учень у парі стискає кулачок на правій руці. Лівою рукою кожен відгинає тому, хто у парі, пальці по черзі, натискає послідовно на подушечку кожного пальця своїм вказівним пальцем. Учні тісно притискають попарно один до одного пальці подушечками і щільно з'єднують долоні. Вільними руками пробують «відділити» пальці сусіда від своїх, не роз'єднуючи доло-

ней. Після останніх слів – роз'єднують руки, «миють руки», показують «чисті» долоні.

Гноми додому гостей запросили,
Гноми варенням гостей пригостили.
І коли гості варення наїлись,
То неймовірно усі забруднилися.
Пальчики злиплися – не відірвати,
Важко самим навіть ложку узяти!
Міцно варення долоньки тримає.
Як роз'єднати їх? Хто відгадає?
Нам допоможуть водичка і мило –
Не липнуть долоньки,
коли їх помили!

Методичні поради. Створити таку парну вправу нас надихнули вправи лікувально-терапевтичної системи Суджок, в основі якої стимулювання біологічно активних точок, що розміщені на кистях і стопах. Активне стискання пальців і долонь стимулює зони кори головного мозку, що відповідають за мовлення, мислення та ін. процеси. Вправа може використовуватись як ігровий момент на уроках з елементами здоров'язберігаючих технологій, в якості руханки з поєднанням пальчикової гімнастики та рухової активності (в цьому випадку вчитель говорить: «Ви на місці не сидіть, пару нову ви знайдіть!» – і учні змінюють партнера. Можна зробити це на швидкість: «1, 2, 3 – нову пару обери!»). Також пропонуємо разом із учнями створити мелодію на віршованій текст і проспівувати під музичний супровід.

Пальчикова гімнастика «Йшов маленький козачок» (*виконується пальцями обох рук на твердій поверхні*).

Йшов маленький козачок вперто
без упину,
Піднімав він високо на ходу коліна.
Перепони й негаразди без страху долав
І калюжі на шляху всі переступав.
А якщо було калюжу ту не перетнути –
То легенько він її міг перестрибнути.
А якщо почався дощ –
міг побігти швидко,
Міг лягти відпочивати, та робив це рідко.
На колінах міг стояти, щоби помолитись,
На одній нозі стрибати, щоб
розвеселитись.
Ну а ще він гопака танцював завзято.
Ну, а як він це робив –
зможеш показати?

Методичні поради. Вправа має певний потенціал – її легко перетворити на пісеньку з 3-х куплетів, що й рекомендуємо зробити. Разом з учнями можна створити мелодію. Також можна розгорнути справжню мінівиставу: клас поділити на три групи й запропонувати групам виконувати пальчикову «виставу» (1 група) під пісню (2 група) і в ритмічному супроводі (3 група). Зауважимо, що сьогодні репертуар патріотичної тематики особливо на часі, тож молодші школярі охоче включаються у виконання такої вправи.

Музично-рухлива вправа «Будиночок» (виконується під музику – за вибором вчителя). **Мета:** зняття втоми, покращення настрою, тренування дрібної моторики, розвиток координації рухів обох рук, швидкості переключення з одного виду рухів на інший.

Хід гри:

Ось будинок під грибок, *(руки показують «дах» долонями над головою)*

Там живе веселий гном. *(махують рукою з піднятою долонею)*

Вдень і у вечірній час – він завжди чекає нас. *(долоні по черзі над бровами – «виглядаємо» гостей)*

Ми зайдемо під грибочок, *(«крокують» пальчиками)*

Ми подзвонимо в дзвіночок. *(«дзвонять» уявними дзвониками)*

Гном відкриє нам свій дім... *(розводять руки в сторони)*

Так цікаво, що у нім? *(піднімають – опускають плечі)*

А підлога тут соснова, *(ребром з'єднати долоні горизонтально)*

На підлозі – стіл дубовий, *(кисть лівої руки горизонтально до підлоги, пальці витягнуті вгору – це «ніжки стола», зверху на «ніжки»-пальці опускається долоня правої руки)*

Є стілець – висока спинка, *(ліва долоня вертикально вгору, до її нижньої частини приставити кулачок правої руки великим пальцем до себе)*

На столі стоїть тарілка, *(ліву руку покласти на стіл долонею вгору)*

А у ній – млинців гора – *(«гірка» з долоньок)*

Пригощайтесь, дітвора! *(простягнути долоні «човником»).*

Методичні поради. Гра поєднує елементи мімічної, музично-рухової та

пальчикової гімнастики. Працюємо над тим, щоб учні вчасно переключалися на той чи інший вид рухів, контролювали власне тіло (жести, рухи, міміку). Цікавим прийомом може стати застосування образної імпровізації (гном може бути «старенький, великий, сердитий» тощо).

На наступному етапі навчання можна переходити до ширшого й різноманітнішого задіявання рук у музично-руховій імпровізації. Руки, виявляється, можуть перетворюватися на «акторів» особливого театру – театру рук.

Відносно новим різновидом музично-рухової діяльності учнів початкової школи є **«Театр рук»** – це пластична імпровізація з допомогою рук і пальців, коли відтворюється образ персонажа (персонажів) вистави. Імпровізація дає можливість дітям зосередитись на відчуттях, скоординувати рухи з текстом (разом із музикою), виразити емоції за допомогою природних рухів пальців і рук. Успішній виставі «Театру рук» передують попередня організаційна робота дорослого: потрібно створити чи підібрати музичний супровід, відповідно оформити ширму, над якою з'являються руки – герої пластичної історії. Також потрібний поетичний текст (і музика), образний зміст яких учні відтворюватимуть рухами, а також – освітлення, атрибути.

Корисним є залучення великих груп учнів (залежно від розміру ширми). Якщо ж це є проблематичним, то групи учнів можна змінювати місцями – одні можуть бути акторами, а інші – оформлюють сцену і ширму чи відповідають за озвучування, атрибути тощо.

Виставу «Театру рук» доцільно вивчати частинами як елемент уроку у вигляді руханки, поступово об'єднуючи частини в єдине ціле. Підготовлену виставу «театру» можна презентувати на тематичному позакласному заході. Отже, це скоріше форма позаурочної роботи.

Наведемо приклад такої вистави **«Театру рук» – «Весняна планета»:**

Серед тисяч холодних зірок є така,
що тепло нам дарує,

І життя всій землі дає,
і красою з небес чарує!

Сяють зірки на небі –
й червоні, й блакитні і білі,

Але сонечко всіх яскравіше,
для природи й людей – найцінніше.
Ось дзвінок співає струмочок
швидкий.

Ось пташки щебечуть у день
весняний.

Ось тягне до сонця калинонька віти,
А ось на галяві прокинулись квіти.
Над квіткою гарний метелик літає.
А ось черв'ячок з-під землі виповзає.
Ось равлик поважно везе свою хатку,
А десь на болоті виспіває жабка.
Так наша планета під сонцем квітує,
І кожен її береже і шанує.

Методичні поради. Вистава передбачає як індивідуальну (особливо під час ознайомлення), так і групову імпровізацію (виконання вистави). Учні самі вибирають відповідні рухи, об'єднуючи їх у єдине ціле. Складність полягає у відпрацюванні чіткої координації дій усіх учасників. Індивідуальна відповідальність кожного впливає на загальний результат. Не можна раніше чи пізніше показати свій рух, переплутати, показати невизначно. Тому виховується самоконтроль і вміння спілкуватися та розв'язувати конфлікти, знаходити миттєві рішення і звичайно ж – імпровізувати та отримувати задоволення від своєї творчості.

Перед тим, як приступати до репетицій, слід розучити текст у музичному супроводі (або виконувати як пісню) або обрати варіант, коли ведучий промовляє чи співає текст. Можна доручити учням самостійно підібрати музичний супровід і записати його для виконання як музичну партитуру.

У «Театрі рук» можна показати ще таку мінівиставу – **«Як сніговички по-сварилися»:**

Сніг іде і хуртовина в полі завиває,
А руки в нас без рукавичок
дуже замерзають.

Гріти руки – наша звичка.

Одягнемо рукавички.

Одягаємо, одягаємо...

у театрі виступаємо.

Ось стелиться м'яко сніжок по землі –
Це видно тобі і це видно мені.

А ось гріють крильця веселі синиці –
Літають низенько,

ніяк їм не спиться....

Скрипить сніжок, блищить сніжок –
Ось перший крок, ось другий крок.

Ми беремо сніжок, катаємо –
і весело з ним граємо.

Вжик, вжик, вжик, вжик!

Ось і вийшов сніговик.

Нудно одному на світі,
треба друга нам зліпити.

Ще раз вжик, вжик, вжик!

Ось і другий сніговик.

Вони разом дружно грали,
і стрибали, й танцювали.

А тоді побилися

й разом розвалилися.

А ми – дружні рученята

і потрібні тут в театрі.

Хто вам казку показав,
хто її розповідав?

Ми чарівними руками
вам цю казку показали!

Методичні поради. Вистава є досить складною для виконання. Крім двох основних героїв-сніговиків, на «сцені» повинні бути присутні й інші герої – дерева, сніжинки, пташки тощо. Фантазію дітей в оформленні та показі вистави не можна обмежувати. Обіграти, як «хрустить сніжок», як з'являються «сніжки» і як вони переміщуються в повітрі (це можуть також бути руки!), як показати «дискотеку», як з кульок-сніговиків утворюється снігова купа, – все це завдання для пластичної, рухової і художньої імпровізації. Вистава буде чудовим подарунком глядачам на зимовому святі.

Є можливість перетворити звичайний урок або його фрагмент у захопливу розвагу, якщо елементи вистави розучувати на уроках мистецтва. Коли музично-рухові імпровізації стають для учнів радісною частинкою уроку мистецтва, якої чекають, – вважаємо, що завдання вчителя виконано. Залишається розвивати навички учнів далі. Для цього нами створено інші історії з серії про гномів, де рухи ускладнюються – за рахунок задіявання більшої кількості частин тіла.

Музична руханка «Гноми і гриби».

Мета: сприяти психологічному розвантаженню учнів завдяки підвищенню рухової активності, переключенню уваги; розвиток креативного мислення, уяви, навичок імпровізації.

Хід гри:

Зранку гноми в ліс пішли. (*крокують на місці*)

По дорозі гриб знайшли. (*нахиляються вперед, випрямляються, руки на поясі*)

Потім другий, третій, п'ятий, (*нахили тулуба вправо-вліво*)

Як грибочки не зібрати? (*руки вперед, потім у сторони*)

Їх зривали, не лінилися, (*нахиляються вниз, руки до підлоги*)

І до школи запізнались. (*руки до щік і похитати головою з боку в бік*)

Так побігли, поспішили, (*біг на місці*)

Що гриби всі загубили! (*присісти*).

Методичні поради. Руханку можна виконувати біля парт, однак краще – у колі чи вільному просторі. Для урізноманітнення можна використати атрибути – фігурки грибів. У позакласній діяльності руханка може перетворитися на гру. Атрибути-гриби заздалегідь розкладають по підлозі і за командою вчителя: «Один, два, три – всі гриби хутчіш збери!» – учні збирають гриби в кошик на швидкість.

Руханка «Дім гномів».

Мета: фізичне розвантаження, зняття напруги, активізація уваги, розвиток уяви, творчих здібностей; згуртування колективу, сприяння взаємодопомозі.

Хід вправи:

Дін-дон, дін-дін – (*нахили з боку в бік, руки на поясі*)

Гномики будують дім: (*стукають кулачком об кулачок*)

Так – підлогу всю фарбують, (*нахиляються, руками «фарбують підлогу»*)

Так – на стінах щось малюють, (*«малюють» перед собою*)

Так – на стелі синє небо

Вимальовують, як треба! (*«малюють» на уявній стелі*)

Гноми миють і метуть –

Бо у гості друзів ждуть. (*«метуть» уявною мітлою*)

На гостину ми підемо, (*крокують*)

Подарунки принесемо, – (*руки вперед, долонями вверху*)

Ось нам килимок під ніжки – (*нахил уперед*)

Розстелили до поріжка. (*задкуючи, руками «стелемо килимок»*)

Ось подушки дві м'якенькі,

Щоб спалося нам гарненько. (*складені долоні покласти під одну щоку, потім під другу*)

І пиріг такий смачний! (*глядають животик*)

Не маленький – ось такий! (*руки округлити перед собою*).

Методичні поради: руханку можна проводити також як рольову гру – об'єктами «гномиків» та «гостей». Тоді «гості» можуть презентувати свої подарунки («Подивись, подивись, що в дарунок я приніс?»), «квитирати ніжки» об «килимок», «лягати на подушки», «їсти пиріг». У кінці діти можуть об'єднатись в одне коло, показавши, який великий «пиріг».

Пластичні імпровізації під музику.

Улюбленими іграми-імпровізаціями на наших уроках є «Дім воскових фігур», «Маски», «Мандрівка Плескачика» (чи будь-якого іншого персонажа – мультфільму, книги, фільму тощо, який зустрічає інших героїв і спілкується з ними, обмінюючись піснею і привітанням), «Карнавал тварин» (учні показують танець тварини-персонажа, яка прийшла на карнавал), «Як принцесу рятували» (герой історії виконує певні рухи, танцює, відстукує – проплескує ритм, співає, грає на музичних інструментах – «виконує завдання для рятування принцеси»), «Дім казок», «Карусель» та багато інших.

Дамо опис однієї з них – «Дім воскових фігур».

Мета: вчити учнів координувати свої рухи, співвідносити їх із текстом і музикою. Спонукає до самовираження мовою тіла.

Хід гри. Поки грає музика, учні рухаються відповідно до її темпу, ритму, образу; коли музика закінчується – застигають у відповідних позах. Для урізноманітнення гри можна запропонувати фігурам ожити та показати свій танець чи характерні рухи.

Уявіть чарівний дім,
є кімнат багато в нім,
В них фігури воскові,
уявіть: вони – це ви.
Вдень усі відпочивають,
а надвечір – оживають.
Коли музика звучить –
спішають положення змінити.
Скоріше починаймо грати,
відкриємо двері у кімнату.
Ця кімната – зоопарк,
хто ж у нім живе і як?

1, 2, 3 – не барись,
на звірату перетворись!
(Гей, фігури, оживайте, танцювати починайте!).

Ця кімната – місце казки,
героїв покажіть, будь ласка!

1, 2, 3 – не барись –
на героя казки перетворись!

Ця кімната – українська,
козаків тут ціле військо,

1, 2, 3 – не барись,
на козака перетворись!

(Гей, фігури, оживайте, танцювати починайте).

В цій кімнаті – все незвичне,
тут усе технологічне,

1, 2, 3 – не барись,
на робота перетворись!

(Гей, фігури, оживайте, танцювати починайте).

Ця кімната – спорту місце,
тут є спорту види різні.

1, 2, 3 – не барись,
на спортсмена перетворись.

(Гей, фігури, оживайте, рухатися починайте).

В цій кімнаті – гарна суть,
в ній емоції живуть.

Уважно музику послухай
і покажи характер в рухах.

1, 2, 3 – не барись,
на почуття перетворись.

(Гей, фігури, оживайте, рухатися починайте).

Ну, ось кімната і остання –
в ній ваші мрії і бажання,

1, 2, 3 – не барись,
на власну мрію перетворись!

(Гей, фігури, оживайте, рухатися починайте).

Методичні поради. Гра сприяє фізичному та психологічному розвантаженню учнів під час напруженої розумової праці на уроках. Гру можна використовувати частково (2–3 фігури); у групі чи індивідуально. Можна також запропонувати учням самостійно обирати атрибути для показу своєї фігури (цікаво, якщо учні будуть використовувати випадкові предмети, наділяючи їх новими якостями). Як варіант – можливе використання в якості фігур тільки пальців та кистей рук.

Висновок. Музично-рухова діяльність молодших школярів на уроках музичного мистецтва у вигляді руханок, пальчикової та дихальної гімнастики, «театру рук», пластичних ігор-імпровацій позитивно впливає на фізичний та психічний стани дітей, розвиває

пам'ять, увагу, уяву, координацію, сприяє творчому самовираженню. Запровадження різноманітної рухової діяльності, що об'єднуються однією темою (ідеєю) на кожному етапі уроку, чергує розумову та фізичну активність і підвищує ефективність навчання.

В умовах дистанційного навчання необхідність у руховій активності зростає. Музично-рухова діяльність дає можливість удоступній для учнів ігровій формі досягти комплексного вирішення навчально-виховних завдань. Тому, вирішуючи сучасні завдання Нової української школи і спираючись на компетентнісний підхід, постає гостра необхідність у створенні та застосуванні в освітньому процесі (і зокрема на уроках музичного мистецтва) якісного та ефективного вітчизняного матеріалу, розробленого на підґрунті та в інтеграції наукових підходів до фізичного, розумового і мистецького розвитку молодших школярів. Досвід такого впровадження стане в нагоді вчителям-практикам у початковій школі й вихователям, а також фахівцям, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Це може стати **перспективою подальших досліджень**.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Верховинець В. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів. 4-те вид., доп. і перероб. Київ : Музична Україна, 1979. 346 с.
2. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф., Шевченко Ю. М. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : навч. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 128 с.
3. Грожанкіна О. Ю., Полякова І. Ф. Розвиток музично-рухової активності дошкільників у процесі занять хореографією. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. № 3 (122), 2018. С. 31–35.
4. Денисенко Н. Ф., Аксьонова О. П. Через рух – до здоров'я дітей : навч.-метод. посіб. Запоріжжя, 2006. 122 с.
5. Ільченко А. І. Сутність і зміст поняття «рухова діяльність» учнів у навчальний, позаурочний та позашкільний час. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2009. С. 281–288.
6. Ключко В. В. Ритміка та музичний рух : навч. посіб. для студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів [вид. 2-ге, перероб. і допов.] Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 158 с.
7. Кокун О. М. Психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.
8. Мартинова В. Музично-ритмічний розвиток учнів засобами гри на немелодичних інструментах. *Мистецтво та освіта*. 2020. № 2 (96). С. 18 – 25.

9. Нова українська школа : poradnyk dlya vchytel'ya / pid zag. red. Bibik N. M. Київ : TOB «Vydavnychiy dim «Pleadiy», 2017. 206 s. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

10. Пушкар Л. Підготовка бакалаврів початкової освіти до організації музично-рухової діяльності молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017, № 8 (72).

References

1. Verkhovynets, V. (1979). *Vesnianochka. Ihry z pisniamy dlia ditei doshkilnoho viku ta molodshykh shkoliariv* [Games with songs for children of preschool age and primary school students]. (4th ed.) Kyiv: «Muzychna Ukraina».
2. Vilchkovskiy, E. S., Denysenko, N. F., & Shevchenko, Yu. M. (2011). *Intehratsiia rukhiv i muzyky u fizychnomu rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku* [Integration of movements and music in the physical development of children of senior preschool age]. Ternopil: Mandrivets.
3. Horozhankina, O. Yu., & Poliakova, I. F. (2018). *Rozvytok muzychno-rukhoivoi aktyvnosti doshkilnykiv u protsesi zaniat khoreohrafiieiu* [Development of musical and motor activity of preschoolers in the course of choreography classes]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho*, 3(122), 31–35.
4. Denysenko, N. F., & Aksonova, O. P. (2006). *Cherez rukh – do zdorovia ditei* [Through movement – to the health of children]. Zaporizhzhia.
5. Ilchenko, A. I. (2009). *Sutnist i zmist poniattia «rukhoiva diialnist» uchniv u navchalnyi, pozauruchnyi ta pozashkilnyi chas* [The essence and content of the concept of "motor activity" of students during school, extracurricular and out-of-school hours]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 13(2), 281–288.
6. Kliuchko, V. V. (2015). *Ritmika ta muzychnyi rukh: navchalnyi posibnyk dlia studentiv fakultetiv mystetstv pedahohichnykh universytetiv* [Rhythm and musical movement: Teaching manual for students of arts faculties of pedagogical universities]. (2nd ed.). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka.
7. Kokun, O. M. (2006). *Psykhofiziologia* [Psychophysiology]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
8. Martynova, V. (2020). *Muzychno-rytmichnyi rozvytok uchniv zasobamy hry na nemelodychnykh instrumentakh* [Musical and rhythmic development of students by means of playing non-melodic instruments]. *Mystetstvo i osvita* [Art and Education], 2(96), 18–25.
9. Bibik, N. M. (Ed.). (2017). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelya* [New Ukrainian school: A Teacher's guide]. Kyiv: TOB «Vydavnychiy dim «Pleadiy». Retrieved from <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
10. Pushkar, L. (2017). *Pidhotovka bakalavriv pochatkovoi osvity do orhanizatsii muzychno-rukhoivoi diialnosti molodshykh shkoliariv* [Preparation of bachelors of primary education for the organization of musical and motor activities of primary school students]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 8(72).

Yana Valeriivna Ivasenko, Music and Art Teacher, Znameniv Lyceum of Pishchanska village council, village Znamenivka, Dnipropetrovsk region, Ukraine, ivasenko06.02@gmail.com,

<https://orcid.org/0009-0007-2074-5340>

Musical and motor activity of students at music lessons

In the context of the problem of musical and motor activity of primary school students at music lessons, the article considers the aspect of its diversification with the help of using the author's interactive exercises and games. The author offers different types of musical and motor activities for primary school students: musical and finger play games, musical and finger gymnastics, musical and motor exercises, "hand theatre", musical movements, and improvisations to music. Some examples of interactive exercises and games are given, their purpose and tasks at music lessons are described. In addition, methodical recommendation on how implement them primary school is presented based on the pedagogical experience of the author of the article.

Conclusions were made about the positive influence of the author's interactive exercises and games on the physical and mental state of students, as well as on the formation of general cognitive processes – memory, attention, imagination, and promotion of creative self-expression of primary school students. Implementing a variety of musical and motor activities, which are united by one topic at each stage of the lesson, alternates mental and physical activity and increases the effectiveness of learning. Musical and motor activity provides an opportunity to solve a comprehensive solution of educational tasks in a game form, which is accessible for students.

The material of the article is relevant in the conditions of blended and distance learning, when the motor activity of children is significantly reduced. Accordingly, pedagogical tools in the form of interactive musical and motor exercises and games are necessary to ensure the general development of children, improve their well-being, mental relief and physical recovery. The author highlights how to organize the educational process in order to involve motor activity into all stages of music lesson on the way to students' acquisition of artistic competence and other key competences in the conditions of the New Ukrainian School.

The author's experience such as interactive forms of work with primary school students and its practical implementation are useful for primary school teachers, educators, as well as specialists who work with children with special educational needs.

Key words: musical and motor activity, primary school students, music lessons, movements, musical and motor exercises and games.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2023 р.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2\(108\)-25-33](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2(108)-25-33)
УДК [75.058 : 7.02] : 373 [172.15 : 745.93]

Вікторія Валентинівна Рагозіна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна, vlavian@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3694-2054>

Валерія Гаврилівна Власова,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква, Україна, vlavovavg@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1652-9809>

Наталія Василівна Очеретяна,

науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна, pocher_77_@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4912-9254>

СТВОРЕННЯ ДОШКІЛЬНИКАМИ І ШКОЛЯРАМИ ДЕКОРАТИВНИХ КОМПОЗИЦІЙ НА ПАТРІОТИЧНУ ТЕМАТИКУ

У статті актуалізується важливість потенціалу декоративного мистецтва у вихованні патріотизму дошкільників і школярів у освітньому процесі закладів дошкільної і загальної середньої освіти. В контексті означеної проблеми розглядається створення дітьми дошкільного і шкільного віку композицій у декоративних техніках на патріотичну тематику як дієвий засіб формування національної ідентичності. Наводяться приклади творів декоративного мистецтва українських майстрів, рекомендованих для сприймання і обговорення з дошкільниками і школярами в умовах освітнього процесу авторами чинних підручників і альбомів художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: декоративна композиція, декоративні техніки, патріотична тематика, державні і національні символи України, уроки мистецтва, заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, дошкільники, школярі.

Виховання патріотизму дітей і учнівської молоді в системі освіти України є нагальною потребою, що актуалізувалась викликами соціально-політичного характеру. Орієнтири реалізації національно-патріотичного виховання учнів

і учнівської молоді містять Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (2015), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національності та громадянської ідентичності» (2022)